

Надія Стрішенець,
кандидат історичних наук,
керівник Центру формування
бібліотечно-інформаційних
ресурсів НБУВ

Центральним поняттям процесу комплектування в американському бібліотекознавстві нині є *collection development* — розвиток (бібліотечного) фонду; формування (бібліотечного) фонду [1, с. 81]. Воно охоплює підпорядковані йому поняття і відповідно терміни *відбір* (selection) і *комплекткування*, *придбання* (acquisitions), розглянуті у попередніх статтях [2]. Якщо названі терміни не є специфічними і вживаються також у загальній чи повсякденній мові, то *collection development* належить до фахової термінології бібліотекознавства. Розглянемо його визначення, зміст, зв'язок з іншими термінами у підсистемі "комплекткування", межі вживання.

Ключовим у словосполученні *collection development*, звичайно, є слово *collection* (фонд, зібрання). *Development* у перекладі з англійської — розвиток, зростання, поліпшення, вдосконалення. Відповідно *collection development* — розвиток, зростання, поліпшення, удосконалення фонду. Ні в українському чи російському, ні у колишньому радянському бібліотекознавстві повних відповідників цього терміна немає. Запропонований нами другий варіант перекладу — формування (бібліотечного) фонду є достатньо умовним, адже передає лише певний відтінок значення цього складного терміна і використаний, щоб наблизити його до українського контексту. У ньому відсутня динаміка, притаманна слову *development*. Тому, незважаючи на відсутність усталеного терміна "розвиток фонду", для того, щоб ближче, повніше передати зміст нового для українського бібліотекаря поняття *collection development*, ми все ж будемо до нього звертатися.

Оскільки *collection* — термін полісемічний ("Microsoft Encarta college dictionary" (New York, 2001) подає дев'ять його значень), то у спеціальному значенні його рекомендується вживати у словосполученні — *library collection* (бібліотечний фонд, бібліотечне зібрання, бібліотечна колекція) [1, с. 181].

Подивимося, як тлумачать його авторитетні оригінальні довідкові джерела. Словник Американської бібліотечної асоціації (АБА) "The ALA Glossary of Library and Information Science" подає наступне визначення *collection development*: "термін, що охоплює діяльність, пов'язану з розвитком бібліотечного фонду, включаючи формулювання та координацію політики відбору, оцінку потреб читачів та потенційних читачів, вивчення використання фонду, оцінку фонду, визначення потреб фонду, відбір матеріалів, планування взаємобміну ресурсами, підтримання фонду, вилучення видань" ("*collection development* — a term which encompasses a number of activities related to the development of the library

collection, including the determination and coordination of selection policy, assessment of needs of users and potential users, collection use studies, collection evaluation, identification of collection needs, selection of materials, planning for resource sharing, collection maintenance, and weeding") [3, с. 49].

У словнику Дж. Рейца (J. Reiz) "Dictionary for library and information science" термін *collection development* трактується, як "процес планування й побудови корисного і збалансованого фонду бібліотечних матеріалів протягом років, що ґрунтується на постійній оцінці інформаційних потреб користувачів бібліотеки, аналізі статистики використання та демографічних перспективах, обмежений, як правило, рамками бюджету. Він включає формулювання критеріїв відбору, планування спільного використання ресурсів та заміщення втрачених і пошкоджених примірників, а також поточний відбір видань та рішення про їхнє вилучення" [4, с. 156—157].

Бібліотекарям більше відомий його онлайн-варіант — ODLIS, який став також одним з джерел "Англо-українського словника-довідника бібліотечно-інформаційної термінології" [1].

"Міжнародна енциклопедія з інформаєзнавства та бібліотекознавства" подає коротку дефініцію *collection development*, як "процесу планування бібліотечної програми комплектування та розміщення [ресурсів], із зосередженням на розбудові фондів у контексті політики управління фондом даної установи" ("The process of planning a library's programme for acquisitions and disposals, focusing on the building of collections in the context of the institution's collection management policy") [5, с. 81]. Подальше ж його тлумачення дуже близьке до наведеного нами визначення АБА. В енциклопедії зазначено, що цей термін включає систематичне планування створення бібліотечного фонду, що відповідатиме потребам читачів, і містить: визначення й координацію відповідної політики, оцінку потреб користувачів, вивчення використання фондів, оцінку фондів, визначення потреб фонду, відбір матеріалів, планування обміну ресурсами по МБА, підтримання фонду та вилучення з фондів [5, с. 81].

Інше поважне джерело — тезаурус Американського товариства інформаєзнавства та інформаційної технології пропонує вживати *collection development* — "розвиток (формування) фондів" замість не рекомендованого терміна "book collection" — *збирання книг* ("*collection development use for book collection*") [6, с. 22]. Вищим від нього в ієрархії у тезаурусі названо термін — *collection management* (управління фондом), а нижчими, підпорядкованими термінами: *materials selection* (відбір матеріалів) та *materials acquisitions* (комплекткування матеріалів) [6, с. 22].

Початок широкого вживання терміна *collection development* (замість *selection* — "відбір") відомий фондознавець, автор та редактор кількох книг Пеггі Джонсон (P. Johnson) відносить до кінця 60-х рр. минулого століття, вказуючи на його більшу наповненість порівняно з відбором, що відображало вдумливий процес розвитку бібліотечних фондів відповідно до пріоритетів бібліотеки та потреб читачів [7, с. 1]. До змісту терміна *collection development* вона відносить кілька видів діяльності, пов'язаної з розвитком фондів: відбір, формулювання та координацію політики відбору, оцінку потреб читачів, у тому числі потенційних, вивчення використання фонду, аналіз фонду, управління бюджетом на комплектування, визначення потреб фонду, зв'язок з громадою та читачами, планування спільного використання

ресурсів [7, с. 1]. Як бачимо, перелік багато в чому збігається з визначенням, що його подають, згадані словник АБА та міжнародна енциклопедія.

Офіційне закріплення нового поняття відбулося у документах попередньої конференції, що передувала щорічній конференції АБА 1977 р. у Детройті, і засвідчило потребу розвивати фонди наукових бібліотек на солідніший, осмисленіший, плановий та задокументований основі. Поштовхом стало прогресуюче збільшення кількості видань, зростання їхньої ціни, ускладнення видавничого ринку, і при цьому незмінність бюджету на комплектування, що стримувало розширення бібліотек [7, с. 14]. Нове поняття *collection development* відрізнялося і від *selection*, і від *acquisitions* і відображало зміни в інформаційному середовищі й відповідно у підходах до комплектування.

П. Джонсон (P. Johnson), як й інші дослідники, причиною поступового витіснення звичного й дуже поширеного поняття *book selection* ("відбір книг") протягом 70-х років минулого століття називає початок інформаційного вибуху, що збігся у США з розвитком нових технологій, а також зростання вартості видань, появу нових носіїв та фінансові проблеми [8, с. 901]. Бібліотеки були змушені змінити підходи до комплектування. У цих обставинах "відбір книг" (*book selection*) почав замінюватися на "розвиток фонду" (*collection development*).

Втім *collection development* відрізнявся і від звичного терміна *acquisitions* (комплекткування). Г. Роулі (G. Rowley) та В. Блек (W. Black) у статті "Наслідки зміни: Еволюція розвитку фондів" зазначали, що у 60—70-ті рр. XX ст. відбулося зміщення, зокрема у більшості бібліотек вищої школи, до визначення *collection development*, як чогось значно іншого, аніж *acquisitions* [9, с. 24]. Інші автори, визначаючи відмінність між *acquisitions* та *collection development*, зауважували, що, на їхню думку, *collection development* відповідальний за те, що буде замовлено, а прерогатива *acquisitions* визначити, у кого замовити матеріал [10, с. 44]. На зв'язок цих понять вказував також Гейл Кеннеді (G. Kennedy) [11].

Невдовзі після згаданої конференції Бібліотечної асоціації вийшла рекомендація з розвитку фондів [12], підготовлена відповідним новоствореним комітетом АБА з розвитку фондів (Collection development Committee). А ще через два роки, у 1981 р. у Стенфорді створено Інститут управління фондами та розвитку фондів [7, р. 14]. Включення до назви поняття *управління фондами* означало, що саме управління, а не лише розвиток та зростання фондів вбачалося, як майбутня проблема для нової спеціалізації. Треба додати, що вже з 1976 р. у США почав видаватися журнал "Collection Management" ("Управління фондами").

Певним підсумком розвитку нової спеціальності можна вважати двотомник 1980 р. "Розвиток фондів у бібліотеках" [13]. Через 11 років його було оновлено й перероблено за редакцією найвідоміших у галузі формування фондів дослідників Чарльза Осберна та Росса Аткинсона [14]. Що прикметно, у новій назві *розвиток фондів* змінено на *управління фондами*. Огляд публікацій з питань *розвитку фондів* лише за один 1992 р. уже включав 179 робіт, що є немислимою кількістю, приміром, для України [15].

Загалом виділення в американській бібліотеці співробітника, єдиною функцією якого був би розвиток фонду та відповідний бюджет, реально з'явилося у 70-х рр. минулого століття. Багато джерел відзначають, що раніше робота з фондом та бюджетом на комплектування була зазвичай у руках керівника бібліотеки. В університетських бібліотеках відбір здійснювався, як правило, викладачами, і бібліотекар лише збирав назви у професорів. Згодом зі зростанням бюджету на комплектування та з ускладненням управління бібліотеками з'явилася посада бібліотекаря з розвитку фондів (*collection development librarian*). Проаналізувавши оголо-

шення про роботу в журналі "American Libraries" протягом 70—80-х рр., Карен Шмідт (K. Schmidt) прийшла до висновку, що ця посада з'явилася наприкінці 70-х, а утвердилася в середині 80-х рр. [16, с. 364].

Таким є короткий екскурс до історії виникнення та розвитку поняття *collection development*. У відповідь на стрімке зростання кількості видань та різноманітності видавничого ринку почалися зміни й у підходах до комплектування бібліотек, що й спричинило виникнення нового поняття. Як свідчать наведені визначення, воно є досить складним і багатоаспектним.

Багато провідних сучасних фондознавців звертаються до аналізу цього поняття, дослідження його змісту. Так, Т. Нісонгер (T. Nisonger) центральним елементом "розвитку фондів" називає *відбір книг*, але обов'язки тих, хто відповідає за цей напрям, вбачав розширеними до таких аспектів як: "аналіз району, що обслуговується, планування та політика розвитку фондів, відбір, засоби відбору, книговидання, інтелектуальна свобода й цензура, вилучення видань з фонду, оцінка фонду" [17, с. 129]. Е. Еванс (E. Evans) у відомій роботі, що витримала вже три видання, саме визначення поняття подає не досить чітко: "*collection development* — це процес виявлення інформаційних потреб людей, які користуються фондом, і задоволення їх вчасно та економічно, використовуючи інформаційні ресурси, як внутрішні, так і зовнішні" [18, р. 13]. Утім при подальшому розгляді, зауваживши, що *collection development* є постійним циклом, який існуватиме, стільки, скільки існуватимуть бібліотеки, дослідник подає структуру, яка, на його погляд, розкриває суть цього поняття. Отже, за Е. Евансом "розвиток фондів" (*collection development*) складається з аналізу спільноти (*community analysis*), яку бібліотека покликана обслуговувати; політики відбору (*selection policies*); відбору (*selection*); придбання/комплекткування видань (*acquisition*); вилучення (*weeding*) та оцінки фондів (*evaluation*) [18, с. 14].

В. Едгар (W. Edgar) центральним феноменом "розвитку фондів" також називає відбір (*selection*) та його властивості, ознаки [19]. Загалом до поняття "розвиток фондів" він включає наступні види діяльності: оцінка інформаційних потреб користувачів, оцінка повноти фонду відносно цих потреб, розроблення плану чи політики розвитку фонду, у тому числі бюджет щодо задоволення цих виявлених потреб, придбання ресурсів на виконання цього плану, відбір видань, придбання їх, списування [19, с. 401].

Майже ті самі складові: розподіл бюджету, визначення потреб читачів, відбір ресурсів, оцінку фонду — відносять до питань розвитку фондів й інші дослідники [20, с. 401]. Вони акцентують на тому, що "розвиток фонду" не є більше створенням фізичного фонду. Його кінцевий результат — забезпечення доступу до інформації незалежно від формату чи місцезнаходження [20, с. 402].

Додамо ще одне визначення поняття "розвиток фонду" (*collection development*), запропоноване у книзі Майкла Габріеля (M. Gabriel), присвяченій розвитку фондів: "*Collection development* — це термін, що означає процес систематичного формування бібліотечних фондів для обслуговування навчальних, освітніх, дослідницьких, рекреаційних та інших потреб читачів бібліотеки. Процес включає відбір і вилучення поточних та ретроспективних матеріалів, планування послідовної стратегії триваючого комплектування та оцінку фондів з тим, щоб переконатися, наскільки добре вони задовольняють потреби користувачів" [21, с. 3].

Обсяг та межі поняття уможливило також відстеження змісту навчальних курсів з розвитку фондів. Подібний огляд *collection development* як навчальної дисципліни на бібліотечних факультетах, її обсяг та наповнення пропонують, наприклад, згадувані вже В. Блейк та Т. Сепренент (V. Blake, T. Surprenant) [8, с. 902—908]. Так, Х. Едельман (H. Edelman) наприкінці 70-х рр. минулого століття бачив її триярусною, що включала: 1) власне *collection development* — *розвиток*

фондів, з виділенням аспекту планування; 2) *selection* — *відбір*: вироблення рішень про те, що включати до фонду; 3) *acquisition* — *придбання/комплектування* [22, с. 34]. На думку Х. Едельмана, "розвиток фонду" — це функція планування, що передбачає коротко- та довготривалу мету бібліотеки стосовно її фондів, беручи їх до уваги та корегуючи відповідно до потреб користувачів [22, с. 34].

Ч. Осберн (С. Osburn) розглядав "розвиток фонду" як систему, що складається з кількох компонентів. Серед них: 1) знання книгодрукування; 2) бібліографічний контроль для виявлення доступних матеріалів; 3) вивчення населення, яке обслуговується; 4) знання інформаційного довкілля і змін, що в ньому відбуваються; 5) відстеження інформаційного довкілля й читачької громади; 6) чутливість до змін й адаптування до них; 7) інтеграція дій з *розвитку фонду* із загальним планом бібліотеки [23, с. 565]. Ч. Осберн закликав до "визнання *розвитку фонду* як центрального для діяльності бібліотеки й вирішального для стосунків бібліотека — громада" [23, с. 567].

До навчального курсу "розвиток фонду" Р. Кирц (R. Kurtz) включав: бібліотечні матеріали (їхній характер, категорії, використання, організацію та розміщення); видавництва й книговидавця (історія й розвиток, функції й типи); *відбір матеріалів* (мета, аналіз району, що обслуговується, принципи, політика, мета відбору, формат, галузі знань, цензура); *комплектування/придбання (acquisitions) матеріалів* (принципи, перегляд та оцінка матеріалів, написання анотацій, обговорення книг); оцінку фонду (зберігання, вилучення з фонду, заходи зі збереження, переміщення) [24].

Треба відзначити, що у першій половині минулого століття *відбір книг* займав значне місце у навчальних планах бібліотечних факультетів американських університетів. Йому відводилося друге місце за кількістю навчальних годин. На кінець 70-х — початок 80-х рр., на час, коли поняття *відбір книг* (book selection) було витіснене поняттям *розвиток фондів* (collection development), ця дисципліна вже не була серед головних у навчальних планах [23]. У 2005 р. *розвиток фондів* взагалі рідко з'являється серед обов'язкових курсів ("collection development is seldom a required course"), свідчить Р. Холлі (R. Holley) [25, р. 58]. Авторці статті довелося прослухати цей курс на факультеті бібліотекознавства та інформацієзнавства Католицького університету Америки в м. Вашингтоні у 2002 р. Прикладом сучасної навчальної програми з розвитку фондів може бути написана бібліотекарями Каліфорнійського університету [26].

Отже, поняття *розвиток фонду* на відміну від *відбору чи комплектування* включало вже розроблення програми формування фондів бібліотеки, яка б відповідала потребам читачів, враховувала ступінь використання фонду, його оцінку та підтримання в актуальному стані, своєчасне вилучення непрофільних, мало використовуваних видань. При цьому центральним у розвитку фонду майже всі автори називають *відбір*. Він присутній практично в усіх визначеннях та тлумаченнях цього поняття. Проте одного відбору, навіть розширеного й поглибленого за допомогою критеріїв, політики відбору тощо, вже було недостатньо, щоб провадити якісне комплектування з врахуванням особливостей і повноти існуючого фонду, місці бібліотеки, запитів читачів.

Додалися обов'язковий аналіз інформаційних потреб користувачів, оцінка фонду якісна і кількісна (більшість авторів додають ще й вивчення його використання та визначення потреб фонду), підтримання фонду, в тому числі й своєчасне вилучення видань. Багато фондознавців називають також планування обміну ресурсами чи спільного їхнього використання, управління бюджетом, зв'язок з громадою та читачами, дехто інтелектуальну свободу й цензуру. Цікаво, що комплектування, придбання — *acquisition* включено не до всіх визначень.

З'ясувавши основні складники поняття, побіжно оглянемо кожен з них. Центральний його компонент — *відбір ми*

докладно розглянули у одній з попередніх статей [2]. Наріжним каменем розвитку фондів нерідко називають іншу складову цього поняття — оцінку інформаційних потреб читачів, знання читачької спільноти, що її покликана обслуговувати бібліотека. Вивчення цих потреб важливе не для визначення якихось конкретних назв, а для встановлення загальних параметрів відбору *Information needs analysis* — аналіз інформаційних потреб, *community analysis* — аналіз спільноти, *needs assessment* — оцінка потреб, *user studies* — вивчення користувача, *information use* — використання інформації, — все це терміни на позначення вивчення інформаційних потреб. На ньому базується вироблення стратегії розвитку фонду. У ході вивчення необхідно знайти відповіді на запитання: хто є користувачем інформації (information user), якими є інформаційні потреби й чому (information needs), якою є пошукова поведінка (information-seeking behavior), як використовується інформація (information use) [18, с. 28].

Частиною ефективного розвитку фондів є аналіз фондів (collection analysis). Перш ніж приступити до нього, треба чітко сформулювати мету та завдання бібліотеки. Аналіз фонду це не одноразовий, а триваючий процес. Він дає можливість з'ясувати обсяги фонду, темпи їхнього збільшення, глибину, різноманітність, баланс, тематику, а також необхідність заходів зі збереження та консервації, списання книг чи зменшення передплати, допомагає виявити дублетність. На позначення цього процесу вживаються два терміни: *evaluation* та *assessment*, які перекладаються у цьому контексті приблизно однаково: оцінка, оцінювання.

Американські бібліотекарі нерідко вживають терміни *evaluation* та *assessment*, як взаємозамінні. Однак вони дещо відрізняються залежно від виду аналізу. Мета *assessment* — систематична кількісна та якісна оцінка ступеню відповідності бібліотечного фонду меті бібліотеки та потребам її читачів; визначення того, наскільки фонд відповідає меті, потребам та місці бібліотеки. До уваги береться і наявний фонд і та його частина, що перебуває у віддаленому доступі. *Evaluation* — систематичний розгляд фонду для визначення його внутрішньої якості, порівняти з іншими фондами та перевірочними механізмами, такими як бібліографічні списки, покажчики тощо [7, с. 269, 310, 311].

Розрізняють також кількісні (обсяг фонду, його збільшення, бюджет на комплектування, його зміни, співвідношення витрат на періодичку та монографії, статистика МБА, книговидачі, доставляння документів тощо) і якісні методи аналізу (звіряння з бібліографічними списками, цитування, картографування фонду, опитування читачів тощо). Одна з найпоширеніших методик, яка називається *conspectus*, передбачає вивчення та якісну оцінку наповнення окремих галузей знань чи тем за шістьма рівнями: від нульового, коли бібліотека не збирає матеріали з тієї чи іншої галузі, до вичерпного. П. Клейтон та Г. Горман (P. Clayton, G. Gorman) спробували пристосувати *conspectus* до оцінки електронних ресурсів [27]. Загалом дослідження їх традиційними методами не завжди ефективне. Тому найприйнятнішими є ті методи, що базуються на вивченні використання.

Аналіз використання фонду — ще одна складова поняття, що розглядається, також надає важливі дані: хто користується ним, наскільки часто, які саме матеріали, їхні групи чи галузі використовуються; які матеріали читачі не знаходять, і як для цього використовується МБА.

Як відзначалося, чимало авторів включають до обсягу поняття "розвиток фондів" ще й планування спільного використання ресурсів (*resource sharing*). Що стоїть за цим поняттям — *resource sharing*? Ось думка згадуваної нами Пеггі Джонсон: "До середини 1980-х років загальним терміном був *resource sharing* і відносився він і до кооперативної каталогізації, і до спільного використання сховищ, спільної діяльності зі збереження, МБА, і до координованого чи

узгодженого розвитку фондів. Сьогодні *resource sharing* зазвичай означає обмін ресурсами через МБА" [7, с. 236].

Українським бібліотекознавством міжбібліотечний абонемент традиційно розглядався як складова обслуговування, тому погляд на міжбібліотечний абонемент, як на частину розвитку фондів є досить несподіваним. Утім зростання ролі МБА і взяття його до уваги при комплектуванні фондів, на думку Рут Міллер (R. Miller), стало відповіддю багатьох бібліотек на кризу періодики, яка розпочалася на початку 80-х років минулого століття й була пов'язана з безпрецедентним зростанням ціни наукових журналів [28, с. 648]. До речі, Р. Доугерті (R. Dougherty) пов'язував цю кризу з рішенням видавців розглядати науково-технічні журнали як "економічні товари" [29].

Найвідчутніше ця криза позначилося на великих наукових бібліотеках, якими традиційно в США були бібліотеки університетів і в яких завжди комплектуванню наукової періодики приділялася особлива увага. Цим скористалися видавці. "Видавці розглядали бібліотеку як постійне джерело прибутків", — писав Ф. Лінден (F. Lynden) [30, с. 68]. Керівництво університетів, звичайно, не могло погодитися з тим, що бібліотеки перетворювалися на "бездонну прірву" [30, с. 68].

Тоді й почалося зростання ролі міжбібліотечного абонементу. Бібліотеки змушені були скасувати передплату на значну кількість друкованих видань і почали замовляти необхідні статті по МБА. В умовах значного подорожчання періодики замовлення по міжбібліотечному абонементу, електронна доставка стали ефективнішими, аніж передплата дорогих, мало використовуваних журналів. Бібліотеки мали знаходити різноманітні форми координації, взаємного використання ресурсів, щоб підтримати навчальний процес в університетах, незважаючи на зростання цін. Саме тому "МБА все більше розглядався як невід'ємний елемент розвитку фондів" [28, с. 649].

У 1988 р. на Першій міжнародній конференції, організованій підрозділом ІФЛА з міжнародного МБА, відзначалося, що до Другої світової війни міжбібліотечний абонемент розглядався як щось додаткове. Метою наукових бібліотек було вичерпне чи близьке до вичерпного комплектування і, якщо їхні власні фонди не могли задовольнити попит читача, то це розцінювалося як недолік. Оскільки нині кожна бібліотека визнає, що неможливо покладатися лише на власні ресурси, то якраз найбільші з них одержують найзначнішу кількість матеріалів звідусіль за допомогою МБА [31, с. 1].

Міжбібліотечний абонемент, як відповідь на неможливість комплектувати періодичку в попередніх обсягах, пропонував В. Монро [32, с. 277—278]. У 1998 р. в огляді літератури, присвяченій розвитку фондів за 1996 р., Т. Нісонгер (T. Nisonger) відзначав підвищення уваги до доставки документів, яка "відбивала професійне акцентування на доступі як альтернативі мати у фондах" [33, с. 30]. Тоді ж відбулася дискусія про спрямування коштів не на передплату, а на доставку документів, електронні ресурси та Інтернет. У 1993 р. до американського Національного кодексу МБА було внесено принципову зміну, яка засвідчила його зростаючу роль та важливість. Твердження "МБА є доповненням/додатком до розвитку фондів, не підміняючи його" змінено на "МБА є інтегральним елементом розвитку фондів для всіх бібліотек, а не допоміжним засобом" ("interlibrary borrowing is an integral element of collection development for all libraries, not an ancillary option") [7, с. 255].

Утім наявність електронних ресурсів, доступ замість власності знову внесли зміни у роль міжбібліотечного абонементу в розвитку фондів. Адже обмін ресурсами, звичний для друкованих видань, далеко не завжди можливий для електронних. Більшість ліцензій забороняє передавати передплачені ресурси, наприклад, ті ж журнали, інші установи чи обмінюватися ними, зокрема й по МБА. А розподі-

лені відповідно до координації комплектування обов'язки між бібліотеками щодо зберігання журналів в е-середовищі за минулі роки тим більше під запитанням, адже після закінчення дії ліцензії бібліотека найчастіше втрачає і доступ до журналу, і до його ретроспективи за минулі роки. Недаремно Майкл Горман — відомий американський бібліотекознавець, декан бібліотечного факультету університету в Фресно (Каліфорнія) назвав свою статтю "Розвиток фондів у цікаві часи" [34].

Як свідчать наведені на початку визначення, поняття "розвиток фонду" включає також вилучення видань з фонду, а деякі автори зазначають, що в окремих бібліотеках навіть книговидачу та збереження відносять сюди ж [8, с. 901]. Хоча при цьому зауважується, що це може статися через тенденцію бібліотечних фахівців взаємопідмінювати терміни *розвиток фонду* та *управління фондом* [8, с. 901]. Адже відомо, що вилучення видань з фонду часто відносять до функцій управління фондом.

Бюджет на комплектування — ще один компонент поняття "розвиток фонду". Він передбачає план використання коштів на рік та їхній розподіл з дотриманням необхідного балансу між монографічними та періодичними виданнями, а нині вже й електронними. П. Джонсон радить встановити співвідношення між ними. І хоча багато факторів впливає на це співвідношення, звичайна практика університетських бібліотек — не менше 30% бюджету спрямовувати на придбання монографій й не більше 70% — періодичних та продовжуваних видань; публічні та шкільні бібліотеки практикують співвідношення 50:50 [7, с. 91].

Важливою особливістю поняття "розвиток фонду" є закладений у його семантиці системний, цілеспрямований підхід до формування фонду як цілісності. Він передбачає наявність офіційного документа, який би формулював засади розвитку фонду, мету бібліотеки на поточний період та на перспективу щодо формування фондів з корективами відповідно до інформаційних потреб користувачів. Тому це поняття включає і планування його розвитку. Політика, напрям чи, використовуючи ближчу нам термінологію, перспективний план розвитку (бібліотечного) фонду називається *collection development policy*. Від спорідненого до семантикою, але вужчого за значенням поняття *selection policy* — *політика (правила) відбору*, він відрізняється тим, що *правила відбору* стосуються лише рішень відносно придбання, купівлі матеріалів для бібліотеки, тоді як *collection development policy* охоплює всі джерела надходження, а також враховує вилучення видань та координацію комплектування [18, с. 15].

Треба лише зауважити, що назва головного документа, який визначає політику щодо розвитку фонду, може варіюватися від бібліотеки до бібліотеки. Від повної: "положення про політику розвитку фонду" (*collection development policy statement*) до: "політика розвитку фонду" (*collection development policy*), "політика розвитку та управління фондом" (*collection development and management policy*), "політика щодо фонду" (*collection policy*) і навіть просто — "положення", "формулювання" (*statement*). АБА на допомогу бібліотекам видає рекомендації щодо написання документа з політики розвитку фонду, які, треба сказати, широко використовуються фахівцями [35].

Корисними є рекомендації провідних фондознавців. Так, обов'язкове розроблення цього документа як підстави для прийняття рішень, пропонує П. Джонсон, нагадуючи, що вимагається постійна робота над ним, його оновлення. Збереження, вилучення видань також мають бути включені разом з питаннями, що стосуються роботи з читачем, тобто обмеження доступу, авторизовані користувачі та свобода доступу [36, с. 12].

Через складність відбору та управління електронними ресурсами бібліотека може розробити для них окремий документ або подати його як частину загального. Хоча необхідність цього при переході до нових видів документів по-

чала піддаватися сумніву. Зміна критеріїв відбору в е-середовищі викликала дискусію про потребу в офіційному документі з розвитку фондів, про те, яким він повинен бути і чи потрібен взагалі. Дехто, зокрема, Д. Хазен (D. Hazen) доводить корисність подібних документів [37].

Такими є складові елементи поняття "розвиток фонду" в американському бібліотекознавстві. Ми розглянули наповнення кожного з них, сучасні тенденції, роль у формуванні фондів, уточнили їхній переклад та значення українською мовою. Деякі його компоненти, такі, як МБА, цікаві з точки зору практичного застосування. Розвиток фондів перебуває під відчутним впливом електронних технологій, як засобу створення інформації, доступу і доставки. Практика побудови та підтримання фонду змінюється на наших очах. Але місія бібліотеки комплектувати, організовувати, зберігати й робити доступною інформацію на всіх видах носіїв, намагаючись при цьому зберегти час читача і ефективно використовувати надані кошти, залишається незмінною.

Список використаної літератури

1. Стрішенець Н. В. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Надія Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К. : [б. в.], 2004. — 329 с.
2. Стрішенець Н. В. Відбір при комплектуванні: мистецтво чи наука? / Н. В. Стрішенець // Бібл. вісн. — 2009. — № 1. — С. 7—15 ; Поняття "комплекткування" в американській бібліотечній термінології / Надія Стрішенець // Вісн. Кн. палати. — 2009. — № 2. — С. 23—26.
3. *The ALA Glossary of Library and Information Science* / H. Young (ed.), with the assistance of T. Belanger [et al.]. — Chicago : American Library Association, 1983. — XVI, 245 p.
4. Reitz J. M. Dictionary for library and information science / Joan M. Reitz. — Westport, CT ; London : Libraries Unlimited, 2004. — 788 p.
5. *International Encyclopedia of Information and Library Science* / ed. by J. Feather, P. Sturges. — 2nd ed. — London; New York: Routledge, 2003. — 688 p.
6. *ASIS&T* thesaurus of information science, technology, and librarianship / editors: A. Redmont-Neal, M. M. K. Hlava ; American Society for Information Science and Technology. — 3rd ed. — Medford, N.J. : Information Today, 2005. — 255 p.
7. Johnson P. Fundamentals of collection development and management / Peggy Johnson — Chicago : ALA, 2004. — 342 p.
8. Blake V. L. Navigating the parallel universe : education for collection management in the electronic age / Blake V. L., Surprenant T. T. // *Library Trends*. — 2000. — Vol. 48, № 4. — P. 891—922.
9. Rowley G. Consequences of change : the evolution of collection development / Rowley G., Black W. K. // *Collection building*. — 1996. — Vol. 15, № 2. — P. 22—30.
10. Cargille D. Sleeping with the enemy: the love/hate relationship between acquisitions and collection development / Cargille D., Cargille K. // *Library acquisitions : practice and theory*. — 1996. — Vol. 20, № 1. — P. 41—47.
11. Kennedy G. A. The relationship between acquisitions and collection development / Kennedy G. A. // *Library acquisitions : practice and theory*. — 1983. — Vol. 7, № 3. — P. 225—232.
12. *Guidelines for collection development* / Perkins D. L., ed. — Chicago : Collection development Committee ALA, 1979. — 79 p.
13. *Collection development in libraries : a treatise* : 2 vol. / Stuart R. D., Miller G. B., eds. — Greenwich, Conn. : JAI Press, 1980. — Vol. 1, 78 p.
14. *Collection management : a new treatise* : 2 vol. / Osburn C. B., Atkinson R., eds. — Greenwich, Conn. : JAI Press, 1991.
15. Lehmann S. The year's work in collection development / Lehmann S., Spohrer J. H. // *Library resources and technical services*. — 1993. — Vol. 37, № 1. — P. 299—313.
16. Schmidt K. Past perfect, future tense: A survey of issues in collection development / Karen Schmidt // *Library collections, acquisitions and technical services*. — 2004. — Vol. 28, № 4. — P. 360—372.
17. Nisonger T. E. Should courses in acquisitions and collection development be combined or separate? // *Recruiting, Educating and Training Librarians for Collection Development* / Ed. by Johnson P. J., Intner S. S. — Westport, CT, 1994. — P. 127—143.
18. Evans G. E. Developing library and information center collections / G. Edward Evans — Littleton : Libraries Unlimited, 1987. — 443 p.
19. Edgar W. B. Towards a theory of collection development: an activities and attributes approach / William B. Edgar // *Library collections, acquisitions and technical services*. — 2003. — Vol. 27, № 4. — P. 393—423.
20. Tucker J. C. Collection development for new librarians: Advice from the trenches / Tucker J. C., Torrence M. // *Library collections, acquisitions and technical services*. — 2004. — Vol. 28, № 4. — P. 397—409.
21. Gabriel M. R. Collection development and evaluation : a sourcebook / Michael R. Gabriel — Metuchen, N. J. : Scarecrow, 1995. — XI, 421 p.
22. Edelman H. Selection methodology in academic libraries / Edelman H. // *Library resources and technical services*. — 1979. — Vol. 23, № 1. — P. 33—38.
23. Osburn C. B. Education for collection development // *Collection development in libraries : a treatise* / ed. by Stuart R. D., Miller G. B. — Greenwich, CT : JAI Press, 1980. — Vol. 2. — P. 559—572.
24. Kyrzs R. Collection development courses // *Internationalizing library and information science* / ed. by Harvey J. F., Carrol F. L. — New York, 1987. — P. 199—212.
25. Holley R. P. [Review on: Johnson P. Fundamentals of collection development and management] // *Library resources and technical services*. — 2005. — Vol. 49, № 1. — P. 57—58.
26. Forte E. Developing a training program for collection managers / Forte E., Chiu C., Barnes S. et al. // *Library collections, acquisitions and technical services*. — 2002. — Vol. 26, № 3. — P. 299—306.
27. Clayton P. Updating conspectus for a digital age / Clayton P., Gorman G. E. // *Library collections, acquisitions and technical services*. — 2002. — Vol. 26, № 3. — P. 253—258.
28. Miller R. H. Electronic resources and academic libraries, 1980—2000 : a historical perspective / Miller R. H. // *Library trends*. — 2000. — Vol. 48, № 4. — P. 645—670.
29. Dougherty R. M. Reflection on 25 years of JAL and academic libraries / Dougherty R. M. // *Journal of academic librarianship*. — 1999. — №1. — P. 3—8.
30. Lynden F. C. Tradeoffs or not : the pros and cons of the electronic library / Lynden F. C. // *Collection management*. — 1996. — Vol. 21, № 1. — P. 65—92.
31. Line M. B. Interlending and document supply in a changing world / Line M. B. // *Interlending and document supply : proceedings of the First International Conference, London, Nov. 1988, IFLA Office for international lending* / Cornish G. P., Gallicao A., eds. — Boston Spa, 1989. — P. 1—4.
32. Monro W. S. Redefining the library : the year's work in collection development, 1991 / Monro W. S. // *Library resources and technical services*. — 1992. — Vol. 36, № 3. — P. 277—289.
33. Nisonger T. E. The collection development literature of 1996 : a bibliographic essay / Nisonger T. E. // *Collection building*. — 1998. — Vol. 17, № 1. — P. 29—39.
34. Gorman M. Collection development in interesting times / Gorman M. // *Library collections, acquisitions and technical services*. — 2003. — Vol. 27, № 4. — P. 459—462.
35. Guide for written collection policy statement / Anderson, Joanne S., ed. ; ALA Administrative and collection development committee. — 2nd ed. — Chicago : ALA, 1996. — VII, 36 p. — (Collection management & development guides ; № 7).
36. Johnson P. Collection development policies and electronic information resources // *Collection management for the 21st century* / ed. by Gorman G. T., Miller R. H. — Westport, CT, 1997. — P. 83—104.
37. Hazen D. C. Collection development policies in the information age / Hazen D. C. // *College and research libraries*. — 1995. — Vol. 56, № 1. — P. 29—31.